

OBJEKTIVITET OCH KÄLLKRITIK

Ett svar till Sven Ulric Palme¹

»Måste ett starkt personligt engagemang förleda historikern till misstag i sak? Måste man rent av förbjuda historikern att syssla med ämnen, där han är personligt engagerad? Eller räcker det med att förbjuda ett suggestivt framställningssätt? Kanske man rent av bör förbjuda all slags konstnärlig och litterär förförelsekonst i historiska framställningar? Är den som skriver sämst också den bäste forskaren?» Sådana frågor ha framställts i Stockholms-Tidningen av docent Sven Ulric Palme. De flesta av Palmes frågor äro som synes retoriskt nonsens. Men den första frågan kan det vara skäl att ta fasta på. Måste ett starkt personligt engagemang alltid leda den historiske forskaren på villospår? Något generellt svar torde inte kunna ges. Det avgörande här är engagemangets art och intensitet. Hela denna fråga sammanhänger också med en rad svårpreciserade faktorer, som ha relation till vederbörande forskares egen personlighet. Objektivitet måste alltid vara ett relativt begrepp, men klart är att ett starkt personligt engagemang inte gör förutsättningarna gynnsammare härvidlag. Min tes är att Axel Brusewitz' engagemang när det gällde den inrepolitiska striden i Sverige under det första decenniet av Gustaf V:s regeringstid var sådant, att han blev oförmögen att ålägga sig tillbörlig objektivitet. Engagemanget var inte endast intensivt utan outrotligt. Brusewitz beundrade Karl Staaft utomordentligt starkt, och han hyste en till synes rent personlig aversion mot Gustaf V. Denna sympati respektive antipati går som en röd tråd genom framställningen i »Kungamakt, herremakt, folkmakt». Den alltid märkbara närvaron av denna genom alla år vidmakthållna affekt gör ett obehagligt intryck vid läsningen av Brusewitz' sista scripta.

I min recension kritiserade jag utan att fördölja bokens många lysande förtjänster den Brusewitzska postuma skriften för dess anarkism och för dess tendens. Dess svagheter i förstnämnda avseende — som äro de allvarligaste — har ingen velat bestrida i allvarlig debatt. Till dess försvar i sistnämnda avseende har emellertid docen-

¹ I en artikel i Stockholms-Tidningen 29.6.1952, rubricerad »Axel Brusewitz, kungamakten och högern», gjorde tidningens medarbetare docent Sven Ulric Palme vissa kommentarer till en av undertecknad författad längre recension av Axel Brusewitz' postumt utgivna arbete »Kungamakt, herremakt, folkmakt», publicerad i Statsvetenskaplig Tidskrift, häfte 2, d. å., s. 169—184. Docent Palmes tidningsartikel föranledde mig, sedan jag efter någon tid uppmärksammat den, till ett inlägg i Stockholms-Tidningen 26.7.1952, vilket av tidningen gavs rubriken »Brusewitz, Palme och kungamakten». Samtidigt publicerades ett svaromål av docent Palme. Då Stockholms-Tidningen har avböjt vidare diskussion och då docent Palmes svar var sådant att det inte borde få utgöra sista ordet, har jag vänt mig till annat forum.

ten Palme uppträtt. Hans inledningsvis omnämnda tidningsartikel var en plaidoyer för Brusewitz. Palme för först ett allmänt resonemang och kommer därvid fram till konstaterandet att det enda som ur vetenskaplig synpunkt betyder något är »de meddelade, kritiskt styrkta fakta och de slutsatser, som forskaren kan dra av dessa fakta». Som jag redan på annat håll framhållit, är detta konstaterande bristfälligt i sin ofullständighet. Det räcker inte med att de meddelade enskilda fakta äro riktiga. Lika viktigt är att också urvalet av fakta är riktigt och fritt från tendens. Källmaterialet måste behandlas objektivt. En framställning byggd på riktiga delfakta men ensidigt och tendentiöst valda kan till och med göra större skada än ett arbete, som till äventyrs kan vara otillförlitligt i någon detalj men som upp bärs av en konsekvent strävan till objektivitet i helhetssynen. Det är vetenskapligt oförsvarligt att ur ett rikt källmaterial främst utvälja sådant, som passar in i forskarens eget schema och till hans egna eventuella sympatier och antipatier, men med tystnad förbigå annat, som passar mindre bra. Brusewitz kan inte fritas från att i någon mån ha felat i detta avseende i de tidningsartiklar, som efter hans död blevo utgivna i bokform. Palme fritar honom från all sådan kritik — uppenbarligen utan egen ingående kännedom om källmaterialet. Det förvånar inte.

Palme gör vidare i sina allmänna resonemang gällande att själva framställningssättet helt är »den resandes ensak». Om läsaren blir suggererad av framställningssättet, är det läsarens fel. Detta kan emellertid endast vara riktigt om läsekretsen är speciellt kvalificerad. Om kretsen vidgas utöver de någorlunda initierade och tränade, håller inte resonemanget. Då måste det kravet uppställas att framställningssättet inte får vara sådant, att det genom sin affekt och tendens missleder läsaren. — »Är den som skriver sämst också den bäste forskaren?», frågar Palme. Det finns forskare, som bemöda sig om objektivt skrivsätt och som försmå de klatsehiga men sakligt tvivelaktiga formuleringar, som kanske inställa sig först. Det finns andra mindre disciplinerade skribenter, som falla för dessa frestelser och begärligt gripa efter effekterna — och som sedan tro sig vara de bästa författarna. Om de förra förakta de senare, är det begripligt. Om de senare ringakta de förra, är ringaktningen i varje fall ömsesidig.

Två detaljfrågor ha dessutom berörts i diskussionen i dagspressen mellan Palme och mig. Den ena avser bedömningen av Karl Staaffs personlighet. Denna stridsfråga är i själva verket ganska enkel. Brusewitz' skildring utgör en skönmålning av Staaff. Palme svär på Brusewitz' teser. Jag hävdar att åtminstone något av den osedvanliga skärpan i motsättningarna mellan kungamakten och den liberala ministären kan förklaras med en hänvisning till vissa personliga egenskaper hos Staaff, och jag menar att dessa egenskaper voro så framträdande att man verkligen kan tala om en brist i Staaffs ledarutrustning. Därmed är självfallet intet totalomdöme om Staaff fällt. Hans mycket betydande insatser som demokratiens och parlamentarismens liberale banérförare i vårt land finns det ingen anledning att på något sätt söka förringa, men man löser inga historiska pro-

blem och återger inte den gångna verkligheten riktigt genom skildringar hållna helt i vitt och svart. Men man förstår Palmes sätt att reagera inför min kritik av Brusewitz. Palme har själv en obetvinglig benägenhet att skjuta över målet, och han skyr nyanseringar. Jag har i min recension talat om Staaffs brist på smidighet, och den lär ingen kunna bestrida. När det gäller hans förhållande till Gustaf V kan man snarare tala om medveten bryskhet. Källmaterialet innehåller åtskilligt som belägg härför, som står kvar även efter de kritiska reservationer jag själv gjort i min recension (se denna, Statsvet. Tidskr. s. 775 f., där jag framhåller att det får anses troligt »att föreställningarna om Staaffs förmenta ohövlighet blevo högst överdrivna och att de till en del berodde på att man stod främmande för den ställning för konungen, som Staaff förfäktade och sökte förverkliga i överensstämmelse med sin parlamentariska åskådning»). Efter min presspolemik med Palme har jag mottagit brev från sådant håll, där man stod nära inte endast de omstridda händelserna utan även Staaff och hans intimaste medarbetarkrets, och vittnesbörden gå i en för Brusewitz och Palme ogynnsam riktning. Däremot stämma de väl överens med episoder, som relateras i det nyssnämnda källmaterial av personlig och mera förbehållslös art, som hittills varit tillgängligt.

Den andra detaljfråga, som närmare diskuterats, är av rent källkritisk art. Den rör problemet vilket avseende som bör tillmätas å ena sidan Gustaf V:s egna överlagda yttranden och å den andra dagboksanteckningar av uttalanden, som han gjort i irriterad och ofta rent desperat sinnesstämning under de kritiska dagarna och månaderna före den akuta konflikten mellan honom och Staaff. Jag har i min recension och i mitt diskussionsinlägg i St. T. endast hävdad att även de förra måste beaktas vid analysen. Det låter sig mycket väl sägas rent allmänt att de »spontana», inte de övervägda yttrandena ge den bästa inblicken i konungens verkliga tankar och planer, men man måste dock fråga sig om desperationsutbrotten ge en riktig uppfattning om dessa tankar och planer. Vilka voro med andra ord konungens »verkliga» tankar och planer, de som han gav uttryck åt, då han var desperat, eller de som han hyste, då han var mera i balans?, har jag frågat. Det måste också beaktas att dagboksanteckningarna äro sekundära utsagor, varför man inte får ta varje formulering i dem för god. Något annat och ytterligare har jag aldrig hävdad. Palme skriver emellertid i sitt svar i St. T. 26.7.52: »Kung Gustafs politiska framställningar till dem, han ville vinna för sin politik, kan inte utan vidare ge besked om hans verkliga tankar och planer. Där måste till en fördjupad analys. Det var en allvarlig försummelse av Nyman att förbise det. (Något sådant förbiseende existerar endast i Palmes polemiska frihandsdiktning.) Ur metodiskt kritisk synpunkt är det rent oeffterättligt att tro på uppriktigheten i en förhandlingsakt, endast därför att den är en kvarleva, men misstro uppriktigheten av intima och förtroliga uttalanden, som traderats genom flera uppenbart oberoende dagboksanteckningar, endast därför att dessa till sist är berättande källor. Också här krävs det en fördjupad analys för att ge ett slutgiltigt besked.» Det torde vara sällsynt att man stöter på

en argumentation, som är så totalt förfelad. Det räcker med att uppmåna Palme att läsa rätt innantill. Som så ofta förr har Palme låtit sig förledas av sin polemiska iver. Det är en aning förmätet av honom att under sådana förhållanden försöka komma med fingervisningar »ur metodiskt kritisk synpunkt». Palme, som av sakkunniga bedömare, vilka han torde erkänna som auktoritativa, t. ex. professor Curt Weibull, fått uppbära ytterligt skarpa och expressiva anmärkningar, bl. a. just ur »metodiskt kritisk synpunkt», får finna sig i att han själv inte betraktas som någon auktoritet. Var har jag sagt att man måste tro på uppriktigheten i en »förhandlingsakt», endast därför att den är en kvarleva? Ingenstans. Jag har sagt att även konungens överlagda uttalanden, som han bevisligen varit beredd att ta ansvaret för, böra beaktas vid analysen. Var har jag sagt att man måste misstro uppriktigheten av intima och förtroliga uttalanden traderade genom flera uppenbart oberoende dagboksanteckningar, endast därför att dessa äro berättande källor? Ingenstans. Jag har sagt att man kan ifrågasätta om en persons desperata yttranden, för vilkas verbala autenticitet man dessutom inte har någon garanti, alltid ge den riktige uppfattningen om denna persons verkliga planer.

Palme har nyligen fått sakkunnigintyg på att han inte är förebildlig som polemiker (intyget utfärdat av professor Sture Bolin), och Palmes insinuationer om min »högertendens» även i vetenskapliga sammanhang är naturligtvis ingenting annat än ett polemiskt trick av lägre grad. Därför att jag kritiserat Brusewitz för tendens, skulle jag själv vara tendentiös åt motsatt håll. Så enkelt bör man kanske ändå inte föra en diskussion, om man vill vinna läsarens förtroende.

Då Palme gör affär av att jag nödgats ta till orda mot en postum skrift av min lärare, må det tillåtas mig att deklarerera att det skedde först som ett resultat av ett bestämt vetenskapligt tvång. Det må också tillåtas mig att citera vad jag skrev i recensionen: »Det förhållandet att förf. inte längre är i livet gör det obehagligt för recensenten att ta upp diskussionen, och recensentens lärjungaskap och beundran för Axel Brusewitz' personlighet och gärningar — en beundran som inte kan rubbas av en kritisk inställning till denna bok — gör inte obehaget mindre. Men det mottagande boken fått har övertygat om att fortsatt diskussion är motiverad.» Palme tar till slut upp ett av Brusewitz' egna polemiska tillhyggen: »Vill Nyman av ideologiska skäl frigöra sig från sin lärare genom att förråda hans metodiska ideal, är han ute på dåliga vägar. Brusewitz hade som bekant ett ord för att karaktärisera sådant: pagetjänst.» Svaret är självklart: sak måste gå före person. Om man inom sitt vetenskapliga intresseområde stöter på något, som man finner uppenbart ohållbart ur vetenskaplig synpunkt, må det vara ens rätt eller snarare kanske rent av plikt att kritisera det, även om kritiken skulle drabba en beundrad lärare. Just därför att jag inte är sinnad att göra pagetjänst, har jag inte kunnat undgå att reagera mot Brusewitz' sista stora artikelserie, som sedan blev postumt utgiven. Hans sista scripta skilde sig på ett markant sätt från hans rent vetenskapliga produktion. Den ur vetenskaplig synpunkt störande tendensen i »Kungamakt, herremakt, folkmakt»

Objektivitet och källkritik

kan väl förklaras och ursäktas, men den bör inte försvaras. Den postuma boken gör honom inte rättvisa som vetenskapsman. Man gör hans minne den största tjänsten, om man framhåller det.

Att svära på magisterns ord, att med en bugning följsamt och respektfullt instämma i den beundrades yttranden, det är sådant devot manér, som kallas för pagetjänst. Sven Ulric Palme har bestämt missat innebörden i denna klyscha under sina ystra svängningar i den historiska trapetsen.

Olle Nyman.
